

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

Гэта здарылася ў той самы дзень, калі я на свае ўласныя вочы назіраў, як сава перасьледала крумкача. Пабачыў сапраўдны паветраны бой. Штосьці містычнае. Сьвіст і лопат моцных крылаў. Нейкія дзіўныя баявыя клічы птушак. Магутны наступ савы. І сьпешныя, палахлівыя ўцёкі крумкача.

Бой, відавочна, пачаўся яшчэ за Дзьвіной, на Востраве, які на другім беразе ракі зелянеў зацішным, занябальым паркам. Людзі там бываюць рэдка (далёка ад цэнтра гораду, туды ня ходзіць ніякі гарадзкі транспарт), а для птушак — райская мясціна. Востраў ужо даўно ня востраў: рачны рукаў, які абмываў яго, яшчэ ў мінулым стагодзьдзі зацягнула пяском, але гэты куточак Полацку захаваў стары назоў.

Саве і крумкачу, якія як віхор уварваліся ў мой сад, больш не было адкуль прыляцець, як толькі з Вострава (ну ня з боку ж гораду). Магчыма, гэта й ня быў крумкач. Можа варона. Можа грак. Нейкі вялікі чорны птах. Але для сябе я назваў яго крумкачом. Паэтычна і міталагічна. А вось саву немагчыма ні з кім зблытаць. Гэта сапраўды была сава.

Мая сядзіба стаіць на самым беразе Дзьвіны, насупраць Вострава. У той дзень яблыні ў садзе бухмаціліся буйным кветам. Было цёпла, сонечна і ціха. Сонца толькі пачало каціцца ў бок Экімані. Ціхамірна працавалі пчолы. Пабатлеечнаму, нібыта ў казачным спэктаклі, пырхалі мятлікі.

Шпакі нахабна, па-гаспадарску, шпацыравалі па градах. Карацей – суцэльная веснавая ідылія. А тут раптам, сярод белага дня, сава, якая гоніць крумкача. Дзьве вялізныя птушкі б'юць крыламі па галінах яблынь, утвараючы добры галас і атрасаючы долу белы квет. Сава атакуе клясычна, кіпцюрамі наперад. Гэтаксама, як ловіць мышэй. Крумкач адбіваецца крыламі і лямантуе, амаль як «людцы, забіваюць!». Чаму крумкач адразу не ўзьляцеў у нябёсы і не задаў лататы, мне не зразумела. І ўвогуле, у чым сутнасьць канфлікту? Бо трэба мець сур'ёзную прычыну, каб перасьледаваць суперніка на такую адлегласьць. Магчыма, чорны злодзей разбурыў гнездо савы. Тады сапраўды няма дараваньня.

Крумкач спрабуе зашыцца ў сярэдзіну разгалістай яблыні. Але і тут яго дастае сава. Каменем падае на ворага, выставіўшы наперад свае лапы са сталёвымі кіпцюрамі. Крумкач зноў адчайна клякоча. Чорны злодзей адрываецца ад яблыні і нізкім палётам, як ракета «паветра-паветра», якая ляціць над самай зямлёй, спрабуе зноў адарвацца ад перасьледніка. Але сава не адстае. Птушкі зрабілі некалькі піруэтаў па маім садзе і зьніклі на суседзкім участку. Але яшчэ колькі хвілінаў я чуў адчайнае крумкачынае клекатаньне.

Чым скончыўся паветраны бой, я так і не даведаўся.

Дык што адбылося ў гэты дзень? У гэты дзень я зразумеў, што ўсё самае істотнае, важнае, сутнаснае здараецца нябачна, таёмна, пад покрывам, за заслонай, за кулісамі, у падпольлі. Так, так. Усё, што мы бачым, чуем,

адчуваем, — усё гэтае робіцца толькі для таго, каб заблытаць нас, пусьціць па непраўдзівым сьледзе.

А пры чым тут, запытаеце вы, сава і крумкач? А вось і пры тым, што нічога нельга зразумець, пабачыўшы невялікі кавалачак эмацыйнай спрэчкі паміж птушкамі. Так і ў звычайным нашым жыцці. Ці бываем мы сьведкамі, пра што выносім свае меркаваньні, ад пачатку да канца? Ці ведаем усе перадгісторыі, усе падспудныя плыні і ўзаемаўплывы? Не, канешне. То тады ўсе нашыя меркаваньні і прысуды — ня вартыя лушпіны ад бульбы.

Прыкладна так разважаў я ў сваёй сядзібнай альтанцы на беразе Дзвіны пасля пабачанай паветранай бойкі.

Праз пару дзён гэтыя думкі забыліся. І толькі праз год ці два я зноў згадаў пра іх.

* * *

— Калі на прэзэнтацыю збіраюцца пераважна адны сябры, яна ператвараецца ў бардак. — У хаце халодна, я толькі што закінуў у кацёл першую партыю дроваў. Куртку можна будзе зьняць хіба праз гадзіны дзеве. Уся гэтая мудрагелістая прэдумка ацяпляць хату з дапамогай гарачай вады ў батарэях — вялікая памылка былых гаспадароў. Няма нічога лепшага, чым традыцыйная вясковая печка, якую з раніцы напаліў, і яна амаль да вечара грэе. А тут трэба седнем сядзець пры гэтым катле і толькі пасьпяваць падкідваць дровы, бо як толькі кацёл астыне, то неўзабаве астынуць і батарэі. Не было б з гэтага асаблівай бяды, бо

ўзімку ў хаце ніхто не жыве, толькі вось вада ў батарэях замерзне і мароз парве іх як тузік грэлку. А мароз на дварэ б'е рэкорды — сягае ўжо да сарака градусаў.

Полацкі паэт Кастан Навадворскі ўчора прыехаў зь Менску, дзе ў яго ў адной са сталічных бібліятэк прайшла прэзэнтацыя новага зборніка вершаў. У маладосьці Кастан вучыўся на філфаку Беларускага дзяржаўнага ўніверсытэту і меў неверагодную колькасць сяброў. Большасьць зь іх разьехалася па сканчэньні ўніверсытэту па ўсёй Беларусі, але й тых, хто застаўся ў сталіцы, было дастаткова, каб сарваць Кастанавую прэзэнтацыю. Пра што эмацыяна й апавядаў мне сам паэт. Гэтыя сябручкі гарлалі зь месца розных жарты і рэплікі, перабівалі выступоўцаў і самога аўтара кнігі, у сваіх прамовах казалі розную лухту, абсалютна не па справе, і пэрыядычна скаланалі бібліятэку дружным рогатам.

— Больш у Менску ніякія прэзэнтацыі ладзіць ня буду, — катэгарычна казаў Кастан. — Гэта нават эканамічна невыгодна. Не паверыш, але купілі толькі два зборнікі.

Чарговы раз спускаюся да катла падкідваць дровы, а Кастан, не зьвяртаючы на мяне ўвагу, працягвае гучна абурацца. Я ведаю, што вельмі хутка тое абурэньне зьнікне дарэшты і полацкага паэта зноў пацягне ў сталіцу — у рэдакцыі часопісаў, у выдавецтвы, да сваіх сябручкоў. Такое ўжо было ня раз.

— Для іх паэты з рэгіёнаў — нібыта нейкія саматужныя, народныя рыфмаплёты, якія ніколі не чыталі Разанава і Юхнаўца, а іхны ўзор — прасьцяцкія вершыкі а-ля Янка

Журба. Ганьба! – Кастан ужо проста дзярэ на сабе кашулю.

– Супакойся, – кажу сябру, – цябе ўжо лячыць трэба. Ёсьць крыху віна, можа, наліць?

– Ды не, дзякуй, хапіла ўчарашняга. Гарбаты можна. Нешта халодна ў цябе тут. – Кастан пацэфвае плячыма ад холаду. На ім чорная куртка са штучным футрам на каўняры. Замок курткі расшпілены, і пад ёй бачны шэры швэдар.

Наліваю вады ў самавар і ўтыкаю штэпсэль у разэтку. Мне таксама не пашкодзіла б выпіць гарачай гарбаты.

– Слухай, а як тут жылі людзі зімой? Гэта ж трэба, каб кацёл заўсёды быў гарачы. – Нарэшце Кастан пераклучыўся на іншую тэму.

– Жылі ў горадзе і хацелі, каб было ўсё па-гарадзкому – батарэі ацяплення, газавая пліта, ванная. Усе цывілізацыйныя выгоды. Каб было прэстыжна, а ня так, як у вёсцы. – І мне згадалася, як ранейшая гаспадыня хаты скардзілася, што нязручна мець уласны дом (дровы, брыкет, кацёл), таму, маўляў, прадае яго і перабіраецца ў звычайную кватэру.

– Але можна інакш неяк вырашыць праблему ацяплення, больш па-сучаснаму, былі б толькі грошы. Зараз розных напрыдумлялі агрэгатаў для абагрэву. Затое месца – цуд. І рака пад бокам. І Сафійскі сабор у вакне. – Кастан памкнуўся адгарнуць фіранку і паглядзець на вуліцу, але, згадаўшы, што там даўно ўжо вечаровы змрок, перадумаў тое рабіць.

Самавар закіпеў, і я разліў кіпень па кубках, папярэдне

ўкінуўшы ў іх пакецікі гарбаты.

— А як думаеш, што тут было раней? — Кастан насыпаў цукар у свой кубак і памешваў лыжачкай.

— У сэнсе... Калі раней? — перапытаў я.

— Ну ў далёкія часы. За Ўсяславам Чарадзеем, напрыклад.

— Што, што... Запалоцкі пасад. Рамесьнікі, купцы, рыбакі жылі. Сядзібы іх стаялі, майстэрні.

— Дык, напэўна, і скарбы свае ў зямліцу тут пазакопвалі. Увесну трэба дапамагчы табе грады капаць. — І Кастан засьмяяўся сваім блазнаватым сьмехам.

— Так ужо й скарбы. Тут за апошнія 200 гадоў так перааралі зямлю, што ніжні пласт дзясятага стагодзьдзя стаў верхнім. Людзі жылі са сваіх агародаў. Да таго ж тут два разы пракладалі водаправодныя трубы на суседні ўчастак, таму нічога жывога ў гэтай зямлі не засталася: культурны пласт знішчаны цалкам. — Мне і самому хацелася б паверыць у нейкія схаваныя скарбы на маёй сядзібе, але ўсе мае ростыты суседзяў, ці знаходзяць яны што-небудзь старое на сваіх дзялках, аптымізму не надалі — маўляў, яшчэ ў 60-70-х гадах царскія манэты трапляліся, але даўно ўжо акрамя гліняных чарапкоў нічога не знаходзяць.

— А я ведаеш пра што падумаў? Уся гэтая зямелька шчодра палітая крывёю. Уяўляеш, колькі на гэтых сотках было забіта людзей за ранейшыя стагодзьдзі! Асабліва пры штурме Верхняга замку. Ды й пры штурме Запалоцкага пасаду. Тысячы і тысячы.

— І што ты гэтым хочаш сказаць? — Падобныя думкі ня

раз наведвалі і мяне. Таму мне нават стала цікава, куды ж свае развагі вядзе Кастан.

— А тое й хачу сказаць, што тут павінны жьць прывіды. Бо што такое прывід? Гэта душа забітага чалавека, якая не знайшла вечнага спачыну. Якая блукае ў пошуку адпаведнага прыгулку. І стагодзьдзе, і некалькі стагодзьдзяў.

У гэты час нешта бразнула на гарышчы дома. Кастан замоўк, і мы разам узнялі галовы ўгору — у той бок, адкуль пачулі гук. Але гук не паўтарыўся, і зноў стала ціха.

— Мышы, відаць, шалеюць, — не зусім упэўнена, хутчэй як вэрсію, прамовіў я.

— Ага, у 40-градусны мароз на гарышчы, — зьдзекліва пакіў зь мяне Кастан. — Вось я і кажу, што прывіды дакладна тут павінны быць.

Я зноў палез у падвал да свайго катла. Дроў унізе не аказалася. Я вылез, адчыніў дзьверы на вуліцу, якія выходзілі адразу на гарод і да дрывотні. Мароз адразу палез ва ўсе шчыліны майго адзеньня. Было нават цяжка дыхаць, бо халоднае паветра апякала горла. Я ўзняў голаў і пачаў разглядаць дах дома. Ён быў шчодро ўсланы снегам. З коміна ішоў дым, які роўна ўздываўся на 3–4 мэтры, а затым расцярушваўся. «І што там можа грукаць на гарышчы?» — падумаў я. Прычым падобныя гукі чуў я ня першы раз. Не пабачыўшы адказу на сваё пытаньне на даху, зайшоў у дрывотню, набраў дроў і вярнуўся ў хату.

* * *

Увогуле, гэтую хату мы купілі для Тацяны пад майстэрню. Тацяна габэленшчыца, і ёй для працы патрэбны плошчы, на якіх можна творча разгарнуцца. Зімой, аднак, ткаць у экстрэмальных умовах не выпадала. У прынцыпе, можна было цэлы дзень паліць кацёл і ткаць. Але гэта азначала, што кожныя паўгадзіны трэба спускацца ў падвал і падкідаць дровы. Такі творчы працэс не абяцаў ніякага натхнення. Таму мы з Тацянай па чарзе проста падтрымлівалі ў хаце плюсавае рэжым. Перадусім каб не размарозіць батарэі і ўсю ацяпляльную сыстэму. Вырашылі так пратрымацца да вясны, калі б стала магчыма неяк напавіць ацяпляльную гаспадарку. Добра, што нашая кватэра знаходзілася зусім побач, хвілін пятнаццаць пешкі ад сядзібы.

З гэтым домам нам пашанцавала. На той час, калі вырашылі купіць сядзібу, было досыць шмат прапаноў. Старыя людзі адыходзілі ў іншы сьвет, іх дзеці даўно былі ўладкаваныя ў гарадзкіх кватэрах, таму бацькоўскія хаты прадавалі бяз жалю. Але нам важна было ня проста набыць дом, пажадана, каб ён стаяў у маляўнічым месцы. Бо сядзіба патрэбна для творчай працы. Зусім выпадкова даведаліся, што адна жанчына прадае менавіта такі, з улікам усіх нашых патрабаванняў, дом — на запалоцкім беразе Дзьвіны. Хата была самая маленькая з тых, што нам прапаноўвалі, і мела самы вялікі кошт, але мы не раздумваючы выбралі яе.

У камплект сядзібы ўваходзілі: сад, гараж, драўляная хламуда-дрывотня і сабака, якога звалі Жуль, а па-простаму

Жулік. Гэта быў чорны, харцісты дварняга, з невялічкімі белымі плямкамі на пярэдніх лапах і на шыі.

Сабака вельмі хутка да нас прывык і мы да яго. У моцныя маразы Жуля пакідалі на вэрандзе. Ясна, што й там таксама далёка не плюсавае тэмпература, але ўсё адно ўмовы непараўнальныя зь яго лядашчай будкай.

Таяна зрабіла пераабсталяваньне ў хаце — зьнесла перагародкі паміж дзьвюма заднімі пакоямі і разабрала столь, адкрыўшы вышыню агульнага пакоя да самага даху, які ўцяпіла пенапластам і гіпсакардонам. Гарышча засталася толькі над ваннай і кухняй. Гэткай рэканструкцыі хата не вытрымала. Дакладней, яе ацяпляльная сыстэма. Папросту кацёл ня быў разлічаны на такі аб'ём памяшканьня. І таму пачаліся нашыя штодзённыя зімовыя ратавальныя дзяжурствы.

* * *

Некаторыя мёртвыя беларускія вёскі выглядаюць як згубленыя ў далёкіх стагодзьдзях паселішчы ў джунглях Індыі або Мэксыкі. Быў я аднойчы ў адной такой вёсцы на маляўнічым беразе Дрысы. Там усё наўкол так шчыльна пазарастала ляшчыньнікам і розным кустоўем, што хаты можна ўбачыць толькі тады, калі падыдзеш да іх амаль усутыч, ідучы па сцежках, якія цудам захаваліся. Людзі, напэўна, тут усё ж час ад часу зьяўляюцца. Або сыцежкі гэтыя зьвярыныя, што надае мясціне яшчэ большай містычнасьці і закінутасьці.